

EGY HONVÉD NAPLÓJÁBÓL*Vajda János az 1848–49-es téli bántói hadjárataban***N É M E T H F E R E N C**

1848-ban az értelmiségiek, írók, költők közül is sokan fegyvert fogtak, és csatlakoztak az önkéntes nemzetőri csapatokhoz, akik közül néhány a szabadságharc bántói hadműveleteiben is részt vett. Azokban több ismert irodalmár is harcolt. Így amikor 1848. szeptember 2-án éjjel a Kiss Ernő és Vetter Antal alezredes vezette magyar csapatok elfoglalták a felkelők perlaszi (Perlez) táborát, a bihari önkéntesek között ott harcolt Arany János is mint nagyszalontai nemzetőr. Dávid András kutatásai nyomán derült fény arra, hogy 1848 novemberében Petőfinek is zászlóaljával együtt Bántába, pontosabban Nagybecskerekre kellett volna érkeznie. A zászlóalj megérkezett ugyan, de Petőfi mégsem jutott el Becskerekre, mert a Honvédelmi Bizottmánytól néhány hetes távolmaradást kért, s így nem tette meg „a fáradságos és költséges utat Becskerekre”. Nos, ha Petőfi nem is, de barátja és költőtársa, Vajda János 1848 augusztusától önkéntes közlegényként harcolt Bántában, s végigküzdötte a roppant hidegről emlékezetes téli bántói hadjáratot is, amelynek nevezetesebb eseményeit meg is örökítette önéletrajzi vonatkozású írásaiban. *Egy honvéd naplójából* címmel, 1869-ben Pesten jelentette meg a szabadságharcból származó emlékeit.

Vajda János (1827–1897), a magyar költészet kiemelkedő alakja nem sokkal a szabadságharc kitörése előtt, 1844-ben kezdte meg irodalmi pályafutását. Mindössze 17 éves, amikor az *Életképekben* megjelent első verse. 1848-ban már a forradalmi ifjúság egyik lelkes tagja volt. Petőfi baráti köréhez tartozott, ahhoz, amelynek törzshelye a Pilvax kávéház volt. A Gina-versek szerzője aktív szerepet vállalt 1848 márciusának eseményeiben. Hogy is ne vállalt volna, hiszen Petőfi volt az eszményképe, ugyanazokért a célokért lelkesedtek mindketten. Egyik önéletrajzi

írásában nyíltan ki is mondja: „Petőfi volt az ideálom; az is színészetten kezdte, én is azon akartam kezdeni a költőséget. A nép nyelvét, szellemét, szokásait akartam megismerni Petőfi szülőföldjén, hogy lássam, mi Petőfiben a való, s mi a költészeti változtatás, hogy aztán én is úgy írjam meg, ha csak lehet, a magam erdei magányát, hogy az Petőfihez is méltó legyen.” Petőfit egyébként kiváló szónoknak ismerte: „Röviden s ritkán beszélt, de a tömeget mindig megragadta szavai eredetisége és nézetei szélső határozottságával. Jól állt neki a beszéd, s az a különös s ritka sajátsága volt, hogy a leglázítóbb szavakat a legteljesebb külső nyugalommal mondta el, minden hadonászás, heveskedés nélkül, mint ez többnyire az izgató szónokoknál látható. De a hangján a legvalódibb meggyőződés, a belső tűz volt érezhető.”

Amikor elérkezett az idő, hogy a szabadságharc ügyét nemcsak szavakkal, hanem tettekkel is támogatni kell, Vajda 1848 augusztusában fegyvert fogott, és saját költségén, önkéntesként az al-dunai tábor egyik honvédszászlóaljához csatlakozott. Lehetett volna tiszt is, választhatott volna magának szerencsésebb csatateret, de ő a bánságit választotta, az idő tájt a legkeményebbet. Mint írja, „a bánsági harctér volt . . . a legkegyetlenebb. (. . .) Míg a felső táborbeli honvéd jó puha cipót, lelkes házigazdát és gazdasszonyt kapott, mi ehelyett kővel, méreggel, alattomból ellőtt golyóval találkoztunk”. Az akkori hadviselés, mint maga mondja, alapjában véve két fontos harcászati tényezőből állott: a ropant fásasztó és hosszan tartó menetelésekből meg a szuronyrohamokból. Vajda szerint „nem is maga a csatatűz az, amely a katonai, illetőleg háborúi élet legnehezebb oldalát képezi. Ellenkezőleg! Az tulajdonképpen csak a könnyebb része. Hanem a fáradalmak, az irtóztató testi sanyar, mely utóbb a katonát az élet iránt oly közönyössé teszi, hogy már utóbb kívánja a tüzet, mely vajha fölmentené a már kiállhatatlannak vélt szenvedésektől”. A bánsági harctéren is a hadvezérek gyakran, mondhatnánk állandóan alkalmazták I. Napóleonnak azt az elvét, hogy „a győzelem titka a katonák lábaiban rejlik”. A gyors menetelések, és a hadtestek gyors helyváltoztatása sok esetben indokoltnak is bizonyult, hiszen meglepetésszerűen érte az ellenséget, és gyakran éppen ez hozta meg a várt sikert.

Költőnk 1848 augusztusában fogott fegyvert, és így került az al-dunai táborba. Ott augusztus 19-én át is esett az első tűzkeresztségen. De csakhamar hazatért Fehér megyébe, hogy „rendes honvédszászlóaljba” álljon, ám ezt a szándékát közbejött betegsége késleltette. Miután felépült, azonnal Pestre utazott, és a Károly-kaszárnya sorozóosztala

elé állt. A 24. zászlóaljba sorozták, amely néhány nap múlva (bizonyára 1848 október–novemberében) elindult a Dél-Bánátban felállított zichyfalvi (Banatsko Plandište) táborba. Mielőtt odaért volna, a 24. zászlóalj egy ideig Nagybecskereken időzött. Az ott történekről Vajda így ír: „Nagybecskereken esküdtünk föl a zászlóra, s itt is egy kis eseményt kell megemlítenem, mert jellemzi az akkori hangulatot. Midőn híre terjedt, hogy esküdni fogunk, a legénység minden izgatás nélkül (mert mint mondtam, kívülem itt nem volt valódi izgató elem), önszántából abban egyezett meg, hogy nem fog a király nevére esküdni. Ennek híre ment Vetter főparancsnokig. Midőn négyszögbe álltunk, Vetter megjelent táborkarával, s egy parancsot olvastatott föl, mely szerint mindenki, aki a király nevét nem fogja hangosan kimondani, azonnal a helyszínen föbe lövetik, sőt még az is, aki észrevevén, hogy szomszédja nem ejté ki a király nevét, azt föl nem jelenti. E nem várt s ünnepélyes, erélyes föllépés megzavarta a republikánus legénységet és az eskü kellő módon végbement.”

A csapat az eskü letétele után Nagybecskerekről Zichyfalva felé vonult. Közben (1848. december közepe táján) részt vettek a tamasováci (Tomaševac) ostromban. Ott látták a támadó csapat élén Kiss Ernőt, a későbbi aradi vértanút is, akiről a költő így emlékezik meg: „Ami Kiss Ernőt illeti, a forradalmi harc kezdetén perlaszi diadala népszerűvé tette, és ő valóban egyike volt a legnemesebb alakoknak: igazi gavallér katona, minő az egykori osztrák hadseregben a tökéletesebb minták közé tartozott. Harcolt mint jó hazafi hazája ügyéért, de minden íze arisztokrata volt. Bátor, tüzes katona volt; a tamasováci ágyúzás alatt folyton a legveszélyesebb pontokon, a zászlóaljak előtt lovagolt, a fiatal csapatokat lelkesítő beszéddel bátorítva. Talán neki voltak legszebb paripái, különösen egy szép sárgája emlékezetes marad, melyen előttünk nyargalászott. Ő volt az egyedüli arisztokrata a forradalomban; ő volt azon egyetlen ember, aki megengedte, hogy »excellenziázzák«.” A tamasováci ostromot még néhány kisebb előőrsi csatározás követte, s csak azután érték el Zichyfalvát. Ott néhány napig pihent a csapat, majd újra bevetésre került. „December 31-én, szilveszter napján kora reggel megindultunk a végzetes járatra. Késő estig megállapodás nélkül egyre marsoltunk, s a már fölégetett, földült Szent János, Alibunár falvakon át Petrovoszelo alá értünk. Nappal egy kis hó esett, de éjjelre beállt amaz iszonyatos hideg, melynek emléke feledhetetlen marad mindazok előtt, kik amaz évek hadjárataiban részt vettek.

Künn a sík havon »állj gúlába« vezényeltetett, azután ki lón adva a parancs, hogy – »levetkőzni nem szabad, s aki fát lop, az főbe lövetik«. Ez valóságos csúfólódásnak tetszett, és pedig mégis komolyan volt kiadva. Éhesek is voltunk, pedig az, hogy kapunk valamit, még csak ábrándnak sem járta meg. Járatlan úton, ingoványon, göröngyön legalábbis négy-öt mérföldet téve, szörnyen el voltunk fáradva, és mégsem lehet pihenni, mert az iszonyú hidegben a megfagyás elől csak mozgással lehet menekülni.

De még így is aligha mind meg nem fagyunk, hanem végre a szükség törvényt ronta; honvédeink nekiestek a környéknek, s ami fát leltek, azt bizony elhozták, és tüzeket raktunk. Egy ilyen tűz mellett húztam ki az éjszakát, olyképpen, hogy minden tíz percben egyet fordultam, mert míg a hátam melegedett, azalatt a mellemet éreztem fagytól gémberedni. Aludni nem lehetett. A fiatal, tizenkilenc éves legénység azzal mulatozott, hogy egymást hajigálta a tűzbe az al- és főtisztek kardlapozásai, káromkodásai dacára.”

1849. január 1-jén a hadtest Neudorf (Banatsko Novo Selo) alá érkezett, ahol heves ágyútűz fogadta őket. Mielőtt a zászlóalj őrnagya rohamot vezényelt volna, parancsot olvastak fel, mely szerint „aki az elfoglalandó faluban bármely tárgyat, habár csak egy tűt is, magával vinne, illetőleg – ellopna, az a helyszínen főbe lövetik”. A támadásra az ellenfél megfutamodott, Vajdáék pedig bevonultak a faluba. Ott, az élelmiszerből „egy óriási fazék töpörtünél egyebet nem leltek, azt az egyik hátára akasztotta, s marokkal szedték belőle a kövér tartalmat, a fő- és altisztek atyafiságos kardlapozásai közben”. A csapat ezt követően Franczfeld (Kačarevo) felé vette útját. „Valami Franczfeld nevű faluba értünk estére, illetőleg értünk volna, ha engem ki nem rendelnek tisztí eldőrre, a szőlőkbe, ahol éjfélben föl kellett volna mások által váltatom. Azonban éjfél elmúlt, és senki sem érkezett. Elmúlt egy, két, három óra, és semmi jele, hogy a környéken élő emberek lakoznának. A hideg iszonyú fokra hágott, a fák durrogva hasadoztak; valami kunyhóromban tüzet raktunk, s lábainkat a lángban forgattuk, hogy el ne fagyjanak. (. . .) Midőn kivilágosodott, egy kis buckó tetejéről láttuk a távolban, hogy egy hadsereg vonul azon irányban, mely Pancsova felé vezet. Ebből azt okoskodtuk ki, hogy az a mi seregünk lehet. Tudtuk, hogy Pancsova elfoglalása a cél. . .” Pancsovánál azonban nagy csalódás, szegyeteljes megfutamodás történt, amely Kiss Ernőnek fővezérségébe került. Kiss Ernő ugyanis még 1848. december 28-án Nagybecskerekől négyezerhatszáz emberrel és nyolc ágyúval Pancsova bevételére indult.

Az újesztendőt Petre községben töltötte, majd Révaújfalu (Banatsko Novo Selo) alatt szétverte a felkelők előcsapatát. Révaújfaluról nem ment azonnal Pancsovának, hanem Franczfeld előtt táborozott le. Onnan Torontálalmás (Jabuka) felé vette útját, s csak azután indult Pancsova bevételére, amelyet akkor Knićanin és Mayerhofer csapatai védelmeztek. A Pancsova alá vonuló had hátvédjéhez csatlakozott költőnk zászlóalja is. Éppen akkor érték utol őket, amikor a csapat rövid, de heves ágyúzás után Pancsova alól megfutamodott, és apró csapatokban kezdett velük szemben visszairamodni. Vajda írja, hogy „ez egy valóságos »ki merre lát« jelszavú, igazán rút futássá fajult. Lovasság, gyalogság, tüzéség, szekerészet, minden összekeveredve, fölbomolva, ki erre, ki arra, menekülni igyekezett, amint csak fáradt lábai bírták. Itt voltam először tanúja annak, hogy az ijedtség is ragadós, mint a lelkesedés. Egy mély útba értünk, midőn annak szélében sűrű, futó tömeg jött velünk szembe, mint az ár. Elöl jött egy közember, akinek arcába pillantottam, és szeretném, ha ez arcot egy ügyes csatafestő látna volna, hogy megörökítse a rémület eszményét. Részemről el nem feledém azóta. Láttam haldokló, halott, siralomházba kitett, fölakasztott, vízbe fúlt, megfagyott, megölt ember arcát, de soha ily borzasztó képet nem láttam. Vonásai el voltak torzulva, színe a zöld, kék, sárga különös vegyülete volt, s láthatólag kiáltani akart, de a hang a torkába fagyott. (. . .) Futottam a többivel, noha tisztában voltam aziránt, hogy futni legfőllebb egy negyedóráig s marsolni tán egy-két óráig, de tovább semmi esetre se tudok. És aztán mi történik? Ha legalább közelében egyetlen barátságos érzelmű falu volna, ahol elrejtőzhetnék és kipihenhetne az ember, míg valahogy ismét a táborba vergődik. De az elmaradás a csapattól egy volt a halállal, az elfogatás a legirtóztatóbb kínoztatás közti kimúlással. (. . .) A fáradtság végre annyira kimerített, hogy már nem voltam képes lépést tartani társaimmal, kik egyébként is idegenek, különféle csapatokból valók voltak. Butykosomból az utolsó korty pálinkát kihúzva, ledőltem pihenni, s menthetetlenül elveszek, ha egy csapat poggyásszekérrel nem találkozom. (. . .) Egy zichyfalvi kocsira fölkapva, itt sem volt irigylendő a sors. Félóránként a megfagyás elől, le kell szállni, s egy kicsit szaladni a kocsi mellett, míg a mozgás kicsit fölmelegített. De csak ilyenkor éreztem, mennyire odavannak lábaim. A kocsi saraglyába kapaszkodva inkább csak vonszoltatám magam. (. . .) Emlékezésemet, érzésemet tompulni, összeszorulni, elhomályosodni érzém, s valószínűleg a megfagyás előtti közvetlen állapotba jutottam. Éjfél utáni két óra lehetett, midőn Zichyfalvára megérkeztünk, s előbbi gazdámhoz betérve fődél

alá, ágyba kerültem. Úgy aludni, mint akkor én aludtam, úgy hiszem, csak a halottak tudnak.”

A pancsovai vereség és megfutamodás Kiss Ernőnek fővezérségébe került. Pancsovát nem sikerült bevennie, amellet a nagy hidegben történt visszavonuláskor negyvenen megfagytak, száznál többen pedig a kórházba kerültek. Mint Borovszky írja, „a pancsovai expedícióval véget ért Kiss Ernő vezéri működése. Panaszt emeltek ellene, mire Kiss a fővezérségről leköszönt és azt a kormány rendeletére Damjanichnak adta át”. Vajda János ezeknek az eseményeknek is szemtanúja volt. Tőle tudjuk, mennyire haragudott a honvédség a pancsovai kudarc után Kiss Ernőre: „Azt tudom, hogy a fővezér, Kiss Ernő ellen oly nagy lőn az egész seregben a harag és bosszúság, miszerint alsóbb rendű tisztek és legénység közt egyebet se lehetett hallani, mint azt, hogy ha Kiss Ernő helyett más vezért nem adnak, a legközelebbi csatában őt lőjük le először. El is tették tőlünk azonnal, s néhány hét múlva a dicső Damjanich vett át bennünket, akit már akkor a jarkováci, alibunári s egyéb hőstettek után bálványozott az egész sereg.” Vajda szemtanúja volt a parancsnokcserének is: „Egy sík mezőn állottunk ki zászlóaljankint, midőn Kiss Ernő és Damjanich egymás mellett lovagolva, kíséretökkel mindenik csapat előtt megjelentek, amaz elbúcsúzva és Damjanichot mint ezentúl parancsnokot bemutatva. Ez a jelenet is egyike volt azoknak, melyek kitörülhetetlen benyomást hagytak hátra magok után.”

Vajda csapata Zichyfalváról Becskerekre vonult, majd néhány napos pihenő után Zsombolya felé vette útját. „Mikor Becskerekről kivonultunk, már akkorra meglágyult az idő, és most meg már éppen az volt a nagy baj. A bánási agyag egy valóságos limbussá vált. Itt-amott térdig süppedt bele az ember, s ha pajtása kirántotta onnan akkor meg az merült beléje. Képzelnétek már most ily területen a menet iszonyú nehézségeit. És mégis, három napon át, kora reggeltől késő estig folyton marsoltunk!”

1849. augusztus 13-án azután, a világosi fegyverletétel véget vetett mindennek. „Facséten ért bennünket a szörnyű nap, melyen megtudtuk hivatalosan, hogy mindennek vége van” – írja jegyzeteiben Vajda. Következtek a megtorlások, a bujdosás. A világosi fegyverletétel után ő is egy ideig bujdosott, majd 1849 decemberében büntetésképpen besorozták a császári hadseregbe.